

van degelijk archiefonderzoek wordt geschetst hoe joodse vrijmetselaren zich hebben kunnen ontplooiën in de zes oudste Amsterdamse loges. In de achttiende eeuw was dit nog maar zelden het geval — hoewel de Republiek in dat opzicht toch wezenlijk en in positieve zin afstak tegenover de omringende landen — maar in de negentiende eeuw heeft een niet gering aantal joden kortere of langere tijd deel uitgemaakt van de Amsterdamse loges. Dat waren doorgaans commissionairs, kooplieden, fabrikanten en academici, maar tussen 1862 en 1890 heeft ook een relatief groot aantal diamantarbeiders met name in loge 'La Bien Aimée' zich laten inwijden. De plotselinge welvaart in de diamantbranche — de zogenaamde 'Kaapse tijd' — heeft voor die tijdelijke toestroom gezorgd. In een appendix is de lijst van namen, datum van toetreding en voor zover bekend van beroepen van joodse vrijmetselaren die vanaf de oprichting tot mei 1940 tot de Amsterdamse loges zijn toegetreden opgenomen. Dankzij dit spuurwerk is het boek van Caransa een waardevolle aanwinst voor de maçonologie die de laatste jaren zowel in Nederland als elders sterk in de belangstelling is gekomen.

A. W. F. M. van de Sande

N. Habermehl, *Joan Cornelis van der Hoop (1742-1825). Marinebestuurder voor stadhouder Willem V en koning Willem I* (Dissertatie Leiden 2000, Bijdragen tot de Nederlandse marinegeschiedenis XI; Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 's-Gravenhage: Instituut voor maritieme historie, 2000, 304 blz., ISBN 90 6707 527 2).

In de serie Bijdragen tot de Nederlandse marinegeschiedenis, uitgebracht onder auspiciën van het Instituut voor maritieme historie, heeft sinds het verschijnen van deel IX van Herman Stapelkamp over Gerhardus Fabius de biografie haar intrede gedaan. Dat is een goede zaak, want velen die in vroeger dagen nauw betrokken waren bij het wel en wee van de Nederlandse zeemacht zijn in vergetelheid geraakt. Grote jongens als De Ruyter, Tromp of Van Kinsbergen krijgen voldoende aandacht, maar interesse voor de lieden van geringer kaliber is er niet of nauwelijks. Als het dan ook nog eens louter bestuurders zijn, waaraan geen korrel zout of druppel water kleefde, dan zijn de publicaties over zo'n persoon op de vingers van een hand te tellen. Alleen daarom al getuigt de keuze van Nico Habermehl voor het onderwerp van zijn dissertatie van een zekere moed. De tijd waarin Van der Hoop leefde in combinatie met een Nederlandse marine die geen rol van betekenis meer speelde en een Republiek die ten onder ging aan het onvermogen zich aan te passen aan de veranderende omstandigheden lijkt te garanderen dat het verhaal van Habermehl over Joan Cornelis van der Hoop saai zal zijn. Verrassend genoeg en gelukkig maar blijkt dat vooroordeel onjuist.

Habermehl heeft bewust gekozen voor Joan Cornelis van der Hoop, geen 'echte' marineman, maar een bestuurder, een 'vakminister'. Juist dat bestuurlijke heeft zijn aandacht. Wat voor mens was Joan Cornelis, hoe ging hij met anderen en zichzelf om, hoe stond hij in de politiek, hoe stond hij tegenover de noodzaak tot vernieuwing en reorganisatie op allerlei gebieden, zowel binnen als buiten de marine? Hoe wist hij tussen de verschillende partijen en problemen zijn eigen weg te volgen?

Joan Cornelis van der Hoop werd in 1742 in Den Haag geboren. In 1756 ging hij rechten studeren in Leiden, in 1763 promoveerde hij. In datzelfde jaar trad hij als advocaat in dienst van het Hof van Holland. Zijn carrière ontwikkelde zich voorspoedig. In 1767 werd hij benoemd tot landsadvocaat bij de Raad van State. Ofschoon dicht bij het centrum van de macht ging zijn verlangen uit naar Amsterdam, dat kennelijk nog steeds de plaats was waar 'het

allemaal gebeurde.' Dankzij familierelaties werd Joan Cornelis in 1769 secretaris van de Sociëteit van Suriname in Amsterdam. Via diezelfde familierelaties kwam hij in contact met zijn aanstaande vrouw Agnes Dedel, met wie hij in 1771 trouwde.

In 1781 — geen gemakkelijk jaar, de oorlog met de Britten was in volle gang — werd Van der Hoop door de Staten-Generaal benoemd tot advocaat-fiscaal van de admiraliteit van Amsterdam. Daarmee nestelde hij zich in het centrum van de Nederlandse zeemacht. Problemen waren er genoeg: de verhouding met de Britten en met de Fransen, de relaties tussen de admiraliteiten, patriotten en prinsgezinden, de regenten en stadhouder Willem V, en dan nog lieden als bijvoorbeeld Van Kinsbergen. In deze periode komen de zwakke en sterke eigenschappen van Joan Cornelis al snel tot uiting. Hij was ijverig en ook ambitieus, verloor zich soms te veel in detail, kon koel en afstandelijk zijn, terwijl hij daarentegen in plaats van confronterend liever apaiserend optrad.

Met de marine ging het in die dagen ronduit slecht. 'Niets loopt ons mede,' klaagde Joan Cornelis. De problemen van de marine vertonen sterke overeenkomsten met die van de huidige NS. Het varend materieel was verouderd, de schepen voeren niet op tijd of helemaal niet, terwijl de interne en externe communicatie uit een keten van misverstanden bestond. Tussen directie en personeel lag een onoverbrugbare kloof. De affaire-Brest mag exemplarisch heten voor het verschil van inzicht tussen werkvloer en management over de uitvoerbaarheid van mooie plannen. De noodzaak tot verbetering van de organisatie stond Van der Hoop glashelder voor ogen. Door de instelling van een Geheime Raad in 1782 probeerde hij meer grip te krijgen op de marineorganisatie. De raad werkte minder goed dan hij had gehoopt. Veel aandacht besteedde hij aan het nautisch onderwijs voor de toekomstige (onder)officieren. Daarnaast stond hij mede aan de wieg van de commissie Lengtebepaling. Het was zwaar werk en het ging hem zeker niet altijd makkelijk af, maar aan ijver en inzet ontbrak het niet. Zijn werktempo lag hoog — te hoog naar de mening van velen.

Terwijl de politieke tegenstellingen in de Republiek telkens naar nieuwe hoogtepunten rezen, werkte Joan Cornelis gestaag en onverstoord door. Telkens weer werd hem duidelijk dat een hervorming van de marine noodzakelijk was, alleen had niet iedereen daar dezelfde ideeën over. Toen in januari 1795 de Fransen en patriotten de Republiek binnenvielen, viel het doek voor Joan Cornelis. Hij werd in februari gearresteerd op verdenking van landverraad en verdween achter de tralies. Het onderzoek naar Van der Hoop leverde echter niets op en in juli stond hij weer op straat — met lege handen. Van een betrekking in patriotse context wilde Joan Cornelis absoluut niets weten.

In de jaren die volgden, hield Van der Hoop, zij het met moeite, het hoofd boven water. In 1800 stierf zijn vrouw Agnes. Steun kreeg hij uit wijde omgeving, ook van bijvoorbeeld prinses Wilhelmina. Ofschoon hij in deze jaren diverse malen werd benaderd voor de uitoefening van een openbare functie, weigerde Van der Hoop telkens. Zelfs verzoeken van koning Lodewijk Napoleon legde hij naast zich neer. Aanvankelijk was hij vooral bezig met het vorderen van achterstallig loon bij de admiraliteit van Amsterdam. Daarnaast genoot hij van tuinieren en deed hij onderzoek naar de werking en constructie van schoorstenen.

In 1812, tegen de tijd dat de Franse positie in Europa (en dus ook Nederland) verloren ging, werd Van der Hoop benaderd door Gijsbert Karel van Hogendorp met het verzoek om zich bij een omwenteling aan het hoofd van Amsterdam te stellen. Toen in november 1813 aldus geschiedde, trad Joan Cornelis (inmiddels 71) eindelijk opnieuw in het daglicht en werd vrijwel onmiddellijk tot voorzitter gekozen van het provisioneel bestuur van de stad. Met gevoel voor tact slaagde hij erin de omwenteling tot een goed einde te brengen.

Met de komst van Willem I kreeg Van der Hoop vrijwel meteen de opperdirectie der marine

in handen. Reorganisatie, vernieuwing en herziening van de taken der zeemacht zouden al zijn aandacht en inzicht eisen. De schepen waren er beroerd aan toe, er was gebrek aan ervaren en goed opgeleid personeel. Vol energie ging Van der Hoop aan de slag. Alle mogelijke maatregelen stimuleerde en initieerde hij. De vlootomvang, de bemanning per scheepstype, de voeding, het korps mariniers, de geneeskundige dienst, de marinemodellenkamer en dergelijke meer. Zijn blik was ook naar buiten gericht, vooral naar Groot-Brittannië. Nieuwe constructiemethoden, bouwmaterialen en voortstuwingsmechanismen hadden zijn belangstelling. Ondanks zijn hoge leeftijd ging Van der Hoop met zijn tijd mee. Bijna tot op het laatst actief 'gleed Joan Cornelis om acht uur in de morgen [13 maart 1825] weg uit het leven.'

Habermehl heeft met gevoel voor detail de hoofdpersoon beschreven. Zijn onderzoek is systematisch en overzichtelijk. Zijn bronnenonderzoek is nauwkeurig en uitgebreid. Habermehl is er uitstekend in geslaagd Joan Cornelis in zijn tijd te plaatsen. Van der Hoop blijkt een bescheiden, integere en intelligente vakminister, een in brede kringen gewaardeerde, soms beminnelijke, dan weer koele, afstandelijke, maar zeker niet op confrontaties en ruzies beluste man. Habermehl heeft een mooi verhaal over zijn leven geschreven. Zonder de grote lijn uit het oog te verliezen geeft hij alle personen en gebeurtenissen in het leven van Joan Cornelis een passende plaats. Zo krijgen zij en het verhaal kleur en warmte. Wie dacht dat na de grote helden van de zeventiende eeuw er bij de zeemacht niets meer te beleven viel, komt bedrogen uit. En dat is maar goed ook.

Paul C. van Royen

J. Spaans, ed., *Een golf van beroering. De omstreden religieuze opwekking in Nederland in het midden van de achttiende eeuw* (Amsterdamse historische reeks. Grote serie XXV; Hilversum: Verloren, 2001, 176 blz., ISBN 90 6550 641 1).

In november 1749 werd het stadje Nijkerk getroffen door een ongewoon verschijnsel. De pas benoemde gereformeerde predikant Gerard Kuypers preekte er op zondag 16 november over psalm 72:16: 'Is er een handvol koren in het land, op de hoogten der bergen, de vrucht daarvan zal ruisen als de Libanon,' met beroering onder de gemeenteleden tot gevolg. Er werd gehuild en geschreeuwd, tekenen van een acuut en heftig zondebesef. Nadien bleef het nog maanden onrustig. Van heinde en ver kwam men kijken en luisteren om de betekenis van de verschijnselen in te schatten. Was hier sprake van massale schijnbekeringsen of van ware opwekkingen?

Ook de wetenschap heeft zich er al vaak over gebogen, tot nu toe vaak vanuit een theologische invalshoek. Vanuit dat gezichtspunt was en bleef de vraag naar de oprechtheid van de bekeringsen gesteld worden. In een nieuwe bundel met verzamelde studies over de roerige jaren in Nijkerk, *Een golf van beroering. De omstreden religieuze opwekking in Nederland in het midden van de achttiende eeuw* worden de gebeurtenissen vanuit ander perspectief bekeken. Gepoogd wordt de episode in te bedden in de historische en internationale context en in de sociale geschiedenis. Nieuwe vragen dienen zich aan: staan de Nijkerkse beroeringsen op zichzelf, en hoe komt het bijvoorbeeld dat internationaal dergelijke opwekkingen een (grote) plek vonden binnen het geloofsleven terwijl het in Nederland bij lokale beroering bleef?

Eén probleem duikt daarbij in alle bijdragen van *Een golf van beroering* op. Veel van wat we weten over de Nijkerkse beroeringsen en verwante bewegingen, lezen we in pamfletten, brieven of egodocumenten. Archiefstukken of andere officiële acten zijn er vrijwel niet, omdat de overheid zich liever niet met de gebeurtenissen inliet en ook de gereformeerde kerk ze het